

Д. Ю. Наумов
D.Yu. Naumov

ІНВЕСТИЦІЇ В МОДЕРНІЗАЦІЮ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ І ЯКОСТІ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГАЛУЗІ

Abstract. The author determines the tendencies of the use of capital investments by Ukraine's enterprises for the technical reconstruction and modernization of the production; estimates the effect of investments on the main sectoral indicators of labor, as well as on the structure and quality of the personnel potential; and defines the key directions of the state's socio-economic policy aimed at the enhancement of the quality of the personnel potential of enterprises (by the example of the metallurgical branch).

Постановка проблеми. Стійка позитивна кон'юнктура на зовнішньому та пожевлення попиту на внутрішньому ринках, задовільне забезпечення технологічною сировиною та енергоресурсами, а також сприятливі погодні умови є основними факторами, які протягом останніх років забезпечили доволі успішний розвиток металургійної промисловості України.

У 2007 р. виробництво основних видів металопродукції складало: по чавуну – 35,65 млн. т, сталі – 42,83 млн. т, прокату – 37,84 млн. т, що до фактичного виробництва 2006 р. відповідно складало 108,2%, 104,7 % та 104,8%. Динаміка загального виробництва металопродукції вітчизняними підприємствами свідчить про значне зростання обсягів виробництва в період з 2000-го по 2007 р. (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка загального виробництва чавуну, сталі та прокату готового на металургійних підприємствах України за 2000–2007 рр.

Вид продукції	Обсяги виробництва за роками, млн. т							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Чавун	25,7	26,4	27,6	29,6	31,1	30,8	32,9	35,6
Сталь	31,4	33,1	34,1	36,9	38,7	38,6	40,9	42,8
Прокат готовий	22,5	25,3	26,4	29,2	32,0	32,2	34,5	36,0

*Складено за даними Держкомстату України.

Оцінюючи ефективність металургійної галузі промисловості України, слід зазначити такі її особливості:

- структурна недосконалість і технологічне відставання (43,8% сталі виробляється в мартенівських печах і всього 34,9% розлито за технологією безперервного лиття). Наприклад, за часткою мартенівської сталі український показник більш ніж у два рази перевищує російський (20%) та в п'ять разів - китайський (7%). Інші найбільші світові виробники металу – Японія, Німеччина, США й Південна Корея – зовсім не використовують мартенівських печей. Частка сталі, що розливається безперервним литтям становить в Росії більше 70%, США – 90%, Німеччині – 96%, Південній Кореї – 98%, Японії – 100%;
- старіння основних виробничих фондів, зношеність яких перевищує 65% (понад нормативний строк експлуатується 89% доменних печей, 87% мартенівських печей; 26% конвертерів; майже 90% прокатних станів); на устаткуванні з терміном служби вище нормативного виробляється 50% всієї металопродукції;
- висока матеріало- і енергоємність виробництва (питома витрата умовного палива на виробництво 1 т сталі становить до 890 кг);
- складні соціальні проблеми – переважна більшість підприємств є містоутворюючими, що приводить до серйозних ускладнень у разі скорочення неефективних виробничих потужностей.

Таким чином, у найближчому часі головним завданням металургійної галузі України є підвищення конкурентоспроможності.

Методів підвищення конкурентоспроможності у світовій практиці відомо багато. Це зниження матеріало- і енергоємності виробництва, орієнтація на наукомісткі технології та високотехнологічні виробничі процеси, підвищення якості та розширення асортименту продукції, поліпшення якості персоналу й формування його зацікавленості в постійному відновленні знань тощо.

Аналіз досліджень та публікацій. У сучасних умовах економічного розвитку питання підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств є предметом наукового дослідження багатьох українських авторів. Дослідженням у цьому напрямі присвячені теоретичні та науково-прикладні розробки провідних українських учених О. Алімова, О. Амосова, О. Амоші, І. Александрова, Т. Беня, Р. Бриля, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, Б. Губського, Б. Кваснюка, Е. Лібанової, І. Лукінова, Ю. Макогона, В. Онікієнка, А. Ткаченко, Л. Федулової, Я. Жаліло та багатьох інших. Разом з тим, деякі актуальні питання, пов'язані з аналізом структурних зрушень у чорній металургії України, визначенням основних чинників та напрямів державного стимулювання підвищення інвестиційної активності підприємств галузі, оцінкою впливу інвестицій на кадровий потенціал та соціальні аспекти ще не знайшли вичерпного рішення і потребують подальших досліджень. При цьому науковці зауважують [10]: зробити на основі наявних даних аналіз зазначених проблемних питань за тривалий період є завданням україн складним, оскільки впродовж 2000–2001 рр. змінювалася система статистичних показників (раніше вона врахову-

валася за галузями, а з 2001 р. – за видами економічної діяльності), а інформація з професійно-кваліфікаційної структури кадрів у промисловості практично відсутня.

Метою даної статті є спроба визначити тенденції з освоєння металургійними підприємствами України капітальних інвестицій в технічне переозброєння й модернізацію виробництва; оцінити вплив інвестицій на основні галузеві показники по праці, структуру та якість кадрового потенціалу; визначити ключові напрями державної соціально-економічної політики, спрямованої на підвищення якості кадрового потенціалу галузі.

Інвестиції в технічне переозброєння й модернізацію металургійних підприємств України. В умовах сприятливої ринкової кон'юнктури, українські підприємства активно здійснювали інвестиції в техпереозброєння і модернізацію основних фондів. За підсумками 2007 р. освоєння капітальних інвестицій в цілому по аналізованих металургійних підприємствах склало 10 356 млн. грн. (табл. 2), що на 4004,3 млн. грн. (63,0%) більше, ніж у 2006 р., або 16,1 % від загального обсягу капіталовкладень у промисловість України (у 2006 р. – 15,5 %, 2005 р. – 14,3 %, 2001 р. – 9,4 %).

Таблиця 2

**Динаміка освоєння капітальних інвестицій
на металургійних підприємствах за 2000–2007 рр.**

Показник	Період							
	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Капітальні інвестиції, млн. грн.	1828,7	1640,1	1339,1	2171,0	3046,3	5050,6	6463,3	10356,0
Середній офіційний курс гривні щодо долара США, грн./дол. США	5,4402	5,3721	5,3266	5,3327	5,3192	5,1247	5,0500	5,0500
Питома вага інвестицій, дол. США/1 т сталі	10,7	9,2	7,4	11,0	15,1	26,0	31,3	48,7

*Складено та розраховано за даними Держкомстату України, НБУ та ОП "Металургпром".

Слід зазначити, що в передових країнах на реконструкцію виробничих потужностей інвестується близько 35–45 дол. США на 1 т сталі. Проведений аналіз динаміки освоєння капітальних інвестицій за 2000–2007 рр. показує, що тільки в останні три роки в металургійній галузі України розпочато значне фінансування реконструкції та модернізації виробничих потужностей. Але якщо врахувати високий знос основних фондів металургійного виробництва та технологічне відставання України, яке вимірюється десятками років, то навіть показники 2007 р. вкрай недостатні (дані щодо виробництва сталі по видах виробництва за період 2004–2007 рр. наведено в табл. 3). Це негативно позначається на конкурентоспроможності продукції та може призвести до втрати Україною позицій на зовнішньому та внутрішньому ринках. Наприклад, у Франції кардинальне реформування металургійної галузі було розпочато ще з кінця 1970-х рр. Протягом 10–15 років вкладення французьких металургів (при адекватному українському обсязі виплавки сталі) щорічно перевищували 2 млрд. дол. США, або близько 80,0 дол.США/1 т сталі. Результат очевидний: сьо-

годні французькі меткомбінати є одними з найбільш технологічних у світі (майже вся сталь плавиться в конвертерах).

Таблиця 3

**Виробництво сталі по видах за період 2004–2007 рр.
(по аналізованих підприємствах)**

Вид сталі		2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Мартенівська	тис. т	16 801,4	16 28,9	17 480,9	18 442,1
	%	44,2	44,2	43,6	43,8
Конвертерна	тис. т	19 864,2	19 768,5	21 157,3	22 005,6
	%	52,3	52,2	52,7	52,3
Електросталь	тис. т	1324,5	1 383,0	1500,8	1634,1
	%	3,5	3,7	3,7	3,9
Всього		37 989,3	37 880,4	40 139,2	42 081,8
у т.ч. розлите на МБЛЗ	тис. т	10 458,6	11 392,8	13 699,4	14 701,4
	%	27,5	30,1	34,1	34,9

*Складено за даними Держкомстату України та ОП "Металургпром".

Виходячи з вищезазначеного, доцільно провести більш детальний аналіз динаміки капітальних інвестицій на вітчизняних металургійних підприємствах за показником витрат на 1 т виробленої сталі за період 2004–2007 рр. (табл. 4).

Таблиця 4

**Динаміка капітальних інвестицій за показником витрат на 1 т виробленої сталі
за період 2004–2007 рр. (по аналізованих підприємствах)**

Найменування підприємства	Капітальні інвестиції, дол. США/1 т сталі			
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
Всього:	15,1	26,0	31,3	48,7
<i>у тому числі по Дніпропетровській області</i>				
ВАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг"	13,1	12,7	17,8	32,5
ВАТ "ДМК ім. Дзержинського"	2,1	11,0	21,6	31,8
ВАТ "ДМЗ ім. Петровського"	12,6	2,4	8,1	11,8
Разом	10,0	11,1	17,9	30,2
<i>у тому числі по Донецькій області</i>				
ЗАТ "Макіївський МЗ"	0,2	5,7	4,3	37,7
ВАТ "Єнакіївський МЗ" та СП ТОВ "Метален"	27,8	26,1	28,2	24,6
ВАТ "МК "Азовсталь"	7,2	29,3	30,3	42,2
ВАТ "ММК ім. Ілліча"	21,0	39,0	32,9	37,9
ВАТ "Донецький МЗ" та ЗАТ "Донецьксталь"	11,7	35,2	49,5	49,8
ЗАТ "ММЗ "Істіл (Україна)"	8,5	40,4	50,1	13,7
Разом	15,2	32,1	30,7	36,8

Найменування підприємства	Капітальні інвестиції, дол. США/1 т сталі			
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
<i>у тому числі по Запорізькій області</i>				
ВАТ "Запоріжсталь"	27,1	27,2	27,3	33,7
ВАТ "ЕМЗ Дніпропетрсталь"	8,8	16,7	28,8	36,2
Разом	25,3	26,1	27,5	34,0
<i>у тому числі по Луганській області</i>				
ВАТ "Алчевський МК"	10,3	34,7	82,3	184,0

*Складено та розраховано за даними ДКЦПФР, НБУ та ОП "Металургпром".

Значний приріст капітальних вкладень у порівнянні з 2006 р. припав на металургійні комбінати: "Алчевський МК" (+2 122,0 млн. грн., 137,4%), ім. Держинського (+212,6 млн. грн., 53,7%), "АрселорМіттал Кривий Ріг" (+647,0 млн. грн., 94,9%), "Азовсталь" (+430,9 млн. грн., 47,0%), "Запоріжсталь" (+142,1 млн. грн., 23,1%), "ММК ім. Ілліча" (+173,6 млн. грн., 15,0%); а також металургійні заводи: Донецький (+9,9 млн. грн., 55,7%), Макіївський (+262,2 млн. грн., 3,6 разу) та ім. Петровського (+26,6 млн. грн., 49,2%).

Обсяги освоєння капітальних інвестицій по регіонах такі: Донецька область – 3714,4 млн. грн. (+ 753,3 млн. грн. до підсумків 2006 р.); Луганська – 3667,1 млн. грн. (+ 2 122,1 млн. грн.); Дніпропетровська – 2115,7 млн. грн. (+ 952,8 млн. грн.); Запорізька – 858,8 млн. грн. (+ 176,0 млн. грн.).

У 2007 р. за рахунок капітальних вкладень здійснені заходи щодо охорони навколишнього середовища на загальну суму 1043,2 млн. грн., що становить 10,0 % від загальних інвестицій, та на 401,5 млн. грн. більше, ніж у 2006 р.

Основними вкладниками в природоохоронні об'єкти є меткомбінати: "Алчевський МК" – 426,4 млн. грн., "ММК ім. Ілліча" – 11,4 млн. грн., ім. Держинського – 86,8 млн. грн., "Запоріжсталь" – 112,8 млн. грн., "АрселорМіттал Кривий Ріг" – 352,7 млн. грн., ЗАТ "Макіївський МЗ" – 11,2 млн. грн. та сумарно Єнакіївський метзавод і ТОВ "Метален" – 38,1 млн. грн.

У цілому по аналізованих металургійних підприємствах інвестиції на 1 т виробленої сталі за 2007 р. склали 48,7 дол. США при середньорічних інвестиціях у 2006 р. – 31,3 дол. США.

Лідером по обсягах освоєння капітальних інвестицій в розрахунку на 1 т виробленої сталі, залишається "Алчевський МК" (Луганська область) – 184,0 дол. США на 1 т сталі, далі йдуть підприємства Донецької та Запорізької областей – 36,8 дол. США і 34,0 дол. США відповідно, Дніпропетровської області – 30,2 дол. США.

У 2008 р. проблеми і напрями технічного розвитку галузі залишаються такими ж, як і в 2007 р. Це природно, тому що з кожним роком на підприємствах зростають кількість і обсяги перехідних робіт з технічного переозброєння, розпочатих у попередні роки та визначених довгостроковими програмами. Величезна увага на підприємствах приділяється модернізації цехів водопідготовки, повному використанню вторинних енергоресурсів і т.д.

Головним проблемним питанням на даному етапі для підприємств було – це як поєднати величезні обсяги робіт з техпереозброєння з нарощенням обсягів виробництва (і те й інше здійснюється, практично, на одних виробничих площах). І друге – як це все профінансувати. Адже всі капітальні інвестиції – це гроші самих підприємств. Тепер же до цього додалися ускладнення, спричинені кризовими явищами у світовій фінансовій системі.

Фінансування капітальних інвестицій у 2007 р. здійснювалося за рахунок власних коштів підприємств і забезпечено в цілому за рахунок амортизаційних відрахувань на 21,2% і прибутку, що залишився після оподаткування. Питома вага (частка) амортизаційних відрахувань у загальних операційних видатках на виробництво продукції й послуг у цілому низька і склала 2,24% при 2,28% в 2006 р. На окремих підприємствах цей показник трохи вище і склав: на "Донецькому МЗ" – 3,77%, "Запоріжсталі" – 3,64 %, "АрселорМіттал Кривий Ріг" – 2,57%.

Аналіз основних галузевих показників по праці

Чисельність працюючих

Чисельність працівників основної діяльності по металургійних підприємствах за 2007 р. у порівнянні з 2006 р. знизилася на 14 126 осіб, або на 6,3%, і склала 211 275 осіб (табл. 5), при цьому загальна чисельність працівників знизилася на 31 597 осіб (або на 11,7 %) і склала 238 673 осіб.

Таблиця 5

Чисельність працівників основної діяльності по металургійних підприємствах за 1990–2007 рр.

Підприємство	Чисельність працівників основної діяльності, осіб				
	1990 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
ЗАТ "Макіївський МЗ"	14 231	8414	8781	9519	10 856
ВАТ "Єнакіївський МЗ" та СП ТОВ "Метален"	10 068	10 845	10 751	9750	9336
ВАТ "МК "Азовсталь"	22 516	20 772	21 200	23 138	21 830
ВАТ "Донецький МЗ" та ЗАТ "Донецьксталь"	10 381	7456	11 550	11 638	9534
ВАТ "ММК ім. Ілліча"	26 015	46 370	49 012	47 835	44 881
ВАТ "Алчевський МК"	16 023	18 985	19 648	19 550	17 708
ВАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг"	28 289	51 632	52 041	51 047	44 521
ВАТ "ДМК ім. Дзержинського"	20 556	17 762	17 820	17 757	17 311
ВАТ "Запоріжсталь"	15 550	17 748	17 835	17 810	17 855
ВАТ "ДМЗ ім. Петровського"	8321	6887	6861	6752	6571
ЗАТ "ММЗ "Істіл (Україна)"		2291	2622	2842	3307
ВАТ "ЕМЗ Дніпроспецсталь"	10 427	7837	7846	7763	7565
Всього:	182 377	216 999	225 967	225 401	211 275

Складено за даними ДКЦПФР та ОП "Металургпром".

Основними факторами значного зниження чисельності працівників (загалом по металургійних підприємствах) є: виділення зі структури "ММК ім. Ілліча" сільськогосподарських підприємств і утворення на їх базі дочірніх підприємств наприкінці 2006 р.; реструктуризація "Донецьксталі", з виділенням з його складу металургійного комплексу; добровільне звільнення працівників з виплатою компенсації по комбінату "АрселорМіттал Кривий Ріг". Зниження чисельності також обумовлено: оптимізацією чисельності персоналу на ряді підприємств, звільненням у зв'язку з виходом на пенсію, скороченням і плинністю кадрів тощо.

При зниженні чисельності працівників у цілому, окремі підприємства збільшили чисельність у порівнянні з 2006 р. (Макіївський МЗ, "ММЗ "Істіл (Україна)", "Запоріжсталі").

Слід зазначити, що тенденція щодо зниження чисельності працівників металургійних підприємств України відповідає загальносвітовій: за останні 25 років металургійна промисловість Великої Британії скоротила 82% робочих місць, Франції – 75%, США – 66%, при цьому обсяги виробництва зросли.

Продуктивність праці

У 2007 р. практично на всіх металургійних підприємствах зростала продуктивність праці при зростанні обсягів виробництва.

За результатами роботи за 2007 р., по аналізованих металургійних підприємствах продуктивність праці в натуральному вираженні склала по сталі 199,2 т на 1 працівника основної діяльності (табл. 6), зростання до рівня 2006 р. – 11,8% (при зниженні чисельності працівників по підприємствах на 6,3% і збільшенні обсягів виробництва сталі на 4,8%).

Таблиця 6

Продуктивність праці по сталі на 1 працівника основної діяльності

Підприємство	Виробіток сталі на 1 працівника основної діяльності, т. сталі/особу				
	1990 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
ЗАТ "Макіївський МЗ"	257,9	123,6	117,2	164,5	162,2
ВАТ "Єнакіївський МЗ" та СП ТОВ "Метален"	292,5	227,1	209,6	261,6	298,6
ВАТ "МК "Азовсталь"	311,1	275,0	277,5	259,6	290,0
ВАТ "Донецький МЗ" та ЗАТ "Донецьксталь"	139,1	133,0	79,2	81,7	108,4
ВАТ "ММК ім. Ілліча"	239,2	148,7	141,8	146,0	154,9
ВАТ "Алчевський МК"	231,8	198,5	189,4	190,1	222,9
ВАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг"	434,7	138,0	133,6	148,3	182,0
ВАТ "ДМК ім. Дзержинського"	238,5	182,9	181,2	204,4	218,5
ВАТ "Запоріжсталь"	263,5	251,2	245,8	247,1	249,6
ВАТ "ДМЗ ім. Петровського"	200,6	148,3	181,7	196,8	205,8
ЗАТ "ММЗ "Істіл (Україна)"	-	330,9	309,3	323,8	310,3
ВАТ "ЕМЗ Дніпроспецсталь"	107,8	64,1	64,5	66,8	72,6
Всього:	269,2	175,1	167,6	178,1	199,2

Складено за даними Держкомстату України, ДКЦПФР та ОП "Металургпром".

Найвищий рівень продуктивності праці в натуральному обчисленні по сталі досягнуто на "ММЗ "Істіл (Україна)" – 310,3 т. Значно вищий за середній рівень продуктивності праці по сталі на "Азовсталі" – 290,0 т, і Єнакіївському МЗ – 298,6 т.

Для порівняння, виробіток сталі на 1 працівника основної діяльності в 2007 р. склав: по російських підприємствах – 322,4 т (найвищий рівень продуктивності праці на Магнітогорському МК – 511 т, на МК "Северсталь" – 417 т); у світі: Арселор – 489 т, Ніппон – 661 т.

Заробітна плата

Середньомісячна номінальна заробітна плата штатного працівника по металургійних підприємствах за 2007 р. зросла проти рівня 2006 р. на 33,7% і склала 2308,5 грн.

Ріст реальної заробітної плати у звітному періоді (з урахуванням індексу інфляції 16,6%) склав по металургійних підприємствах 17,1%.

Середньомісячна заробітна плата працівників основної діяльності у 2007 р. зросла проти рівня 2006 р. на 29,4%, і склала 2422,8 грн.

Найбільше зростання середньої заробітної плати працівників основної діяльності – по "АрселорМіттал Кривий Ріг" (56,4 %) – обумовлено виплатою компенсації при добровільному звільненні працівників.

У табл. 7 наведені дані про рентабельність реалізованої продукції, питому вагу заробітної плати в собівартості продукції та середньомісячну заробітну плату працівників основної діяльності по аналізованих підприємствах.

Слід зазначити, що за останні чотири роки при істотному зростанні фактичної середньомісячної заробітної плати, її питома вага в структурі собівартості продукції не міняється і коливається від 6,8% до 7,3%, тому що з випереджальним темпом зростають ціни на матеріальні та ресурсні складові. При цьому темпи росту середньої заробітної плати в останні роки значно випереджали темпи росту продуктивності праці.

Таблиця 7

Динаміка рентабельності реалізованої продукції, питома вага заробітної плати в собівартості продукції та середньомісячна заробітна плата працівників основної діяльності за період 2004–2007 рр. (по аналізованих металургійних підприємствах)

Підприємство	Рентабельність реалізованої продукції, %				Питома вага зарплати в собівартості продукції, %				Середньомісячна зарплата працівників основної діяльності, грн.			
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
ЗАТ "Макіївський МЗ"	0,0	-6,7	-7,3	-1,8	4,5	4,7	5,2	6,2	673,7	942,6	1355,7	1926,4
ВАТ "Єнакіївський МЗ" та СП ТОВ "Метален"	12,4	-0,8	4,1	2,5	2,2	2,3	2,2	2,3	1001,4	1147,8	1372,0	1 909,9
ВАТ "МК "Азовсталь"	15,3	21,0	15,8	20,1	4,2	5,0	6,0	4,7	1333,3	1915,1	2232,0	2376,8

Підприємство	Рентабельність реалізованої продукції, %				Питома вага зарплати в собівартості продукції, %				Середньомісячна зарплата працівників основної діяльності, грн.			
	2004 р.	2005р.	2006р.	2007р.	2004р.	2005р.	2006 р.	2007р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.
ВАТ "Донецький МЗ" та ЗАТ "Донецьксталь"	7,8	3,5	9,7	12,7	6,4	5,0	4,9	5,4	1169,8	1700,0	2008,5	2 400,6
ВАТ "ММК ім. Ілліча"	32,2	22,2	19,5	17,6	7,8	10,4	10,8	8,9	1427,2	1822,9	2001,2	2467,0
ВАТ "Алчевський МК"	1,0	13,7	8,2	8,3	5,6	6,4	5,8	4,7	1007,9	1211,4	1432,3	1853,5
ВАТ "АрселорМіттал Кривий Ріг"	37,7	27,3	38,8	40,3	10,9	12,0	12,4	13,0	1193,8	1555,6	1955,8	3039,2
ВАТ "ДМК ім. Держинського"	4,0	7,8	8,5	9,4	5,0	6,6	6,8	5,5	983,2	1239,7	1526,8	1920,2
ВАТ "Запоріжсталь"	17,8	15,9	15,9	4,7	6,2	6,4	7,6	6,9	1639,5	1917,9	2247,8	2728,6
ім. Петровського	-13,8	-2,8	0,1	5,7	5,5	5,8	5,4	5,5	1092,8	1364,3	1597,0	2002,9
ЗАТ "ММЗ "Істіл (Україна)"	10,0	5,2	3,0	1,9	3,2	3,4	3,8	3,6	1266,5	1406,4	1697,3	2182,7
ВАТ "ЕМЗ Дніпроспецсталь"	15,0	5,6	13,4	16,5	7,0	6,9	7,9	6,7	1022,5	1495,8	1840,5	2270,2
Всього:	17,2	14,8	14,9	14,8	6,2	7,1	7,3	6,7	1220,7	1575,6	1871,8	2422,8

Складено за даними ДКЦПФР та ОП "Металургпром".

Якісна характеристика кадрового потенціалу галузі

Серед працівників металургійного комплексу 82% становлять робітники різної кваліфікації. Однак в останні роки відзначається ріст частки керівників, фахівців вищого та середнього рівня, менеджерів і т.д. Одна з характерних рис виробничої діяльності підприємств галузі – традиційно високий рівень професійної підготовки робочих кадрів. На передових підприємствах близько 40% працівників основних металургійних спеціальностей мають середню спеціальну та вищу інженерну освіту.

Середній вік робітників металургійних підприємств становить 40,8 років. Розподіл працівників металургійних підприємств за віком та рівнем освіти наведений нижче (табл. 8).

Таблиця 8

Розподіл працівників металургійних підприємств за віком і освітою (у відсотках до облікової чисельності)

Чисельність працівників за віком, років	Всього, %	У тому числі за освітою, %		
		Вища освіта	Середня спеціальна (технікуми, училища)	Загальна освіта
15–28	21,5	11,6	46,7	41,7
29–35	14,5	14,8	42,6	42,6
36–45	26,8	14,2	38,5	47,3
46–50	12,5	15,7	34,8	49,5
51–60	16,5	15,8	31,6	52,6
61 та вище	8,2	17,5	28,5	54,0
Загалом		14,4	38,5	47,1

Складено за даними ДКЦПФР та ОП "Металургпром".

Проведений на підприємствах аналіз показав, що, як правило, вищі розряди і керівні посади займають люди старшого покоління (50 років і вище), їх більше 20% чисельності, що занадто багато.

За даними проведеного Фондом "Інститут економіки і соціальної політики" обстеження [11], серед основних проблем, з якими зіштовхуються металургійні підприємства (рис. 2), роботодавцями найбільш часто відзначалися дефіцит кваліфікованих кадрів (80%), недостатній професіоналізм персоналу (57%), важкі, шкідливі умови праці (80%), застаріле обладнання (75%), низький рівень оплати праці в більшості працівників (38%).

Найбільш гострий характер мають проблеми дефіциту працівників певних, особливо робітничих, професій, про що заявили майже 40% опитаних роботодавців. Значно загострилась конкуренція на ринку праці у Дніпропетровській та Запорізькій областях. На ринку праці основні вакансії – це працівники масових професій. А це означає, що ведеться підготовка фахівців, не затребуваних ринком праці.

Як засвідчують дослідження, кожні два з трьох роботодавців вважають, що рівень підготовки робітничих кадрів не відповідає вимогам виробництва. Сьогодні профтехучилища випускають працівників в основному III розряду, тоді як виробництво вимагає переважно кваліфікованих працівників V–VI розрядів. Абстрактна освіченість, не прив'язана до ринку праці, здатна задовольняти потребу в освіті як такої, але не спроможна забезпечити особисте фінансове благополуччя та розвиток підприємства, галузі, суспільства загалом. Саме ринок праці визначає критерії та оцінює якість освіти.

На якість підготовки робітничих кадрів негативно впливає й очевидна розбалансованість між попитом на них та пропозицією. Дотепер рівень професійно-технічної освіти відстає від вимог, які висуває постіндустріальне суспільство.

Розуміючи важливість завдання і той факт, що молоді люди, які закінчили спеціалізовані навчальні заклади, починають втрачати професійну підготовку і не бачать перспективи, багато підприємств розробили молодіжні програми, організували стажування молодих спеціалістів на робочих місцях шляхом введення в штат тимчасових посад та професій, а також закріплення за ними кадрових працівників для навчання професійним навичкам. І хоча це додаткове навантаження на фонд оплати праці, результат не змусив на себе чекати. У даний час збільшується конкурс у профтехучилища та профільні ВНЗ, на підприємствах створюються ради молодих спеціалістів, проводяться науково-практичні конференції, організуються конкурси молодих керівників і т.д. Така постановка питання обнадіює, і є впевненість, що згодом металурги поповнять свої ряди молодими кадрами з якісно новим професіоналізмом, хоча є і певні труднощі.

Наразі звільнення працівників пенсійного віку з ініціативи керівництва підприємств заборонено законодавством. Оскільки пенсіонери продовжують залишатися недостатньо соціально забезпеченими внаслідок низьких пенсій, бажаючих звільнити робоче місце самостійно небагато. За такого становища омолодження трудового колективу перетворюється на досить складний і тривалий процес.

Щорічні довгострокові програми "Молодь" розробляють меткомбінати: "МітталСтіл Кривий Ріг", ім. Дзержинського, "Запоріжсталь", "Азовсталь" та інші підприємства, якими планується працевлаштування молодих працівників. Впровадження цих програм дозволить створити молодий і доброякісний інженерний ресурс для основних технологічних ланок, ремонтних служб і управлінських структур.

Незважаючи на такий досвід у роботі з підготовки кадрів, підприємства зіштовхуються із серйозними проблемами, з яких найбільш складними є:

- відсутність чіткого механізму державного планування, прогнозування та розподілу робочої сили на ринку праці;
- недосконалість механізму формування державного замовлення на підготовку робочих кадрів. Розроблений і затверджений Міністерством освіти і науки Порядок формування державного замовлення на підготовку робочих кадрів, яким передбачено, що обсяги підготовки кадрів формуються навчальним закладом за напрямом економічної діяльності разом з роботодавцем і затверджується місцевим органом виконавчої влади, вимагає істотного доопрацювання й законодавчого забезпечення;
- відсутність єдиного центру з координації професійного навчання кадрів на виробництві;
- необхідність випереджальної підготовки кадрів для впровадження нових технологій;
- недосконалість та невідповідність матеріально-технічної бази технічних училищ вимогам нової техніки й технологій;
- відсутність централізованого забезпечення методичною, технічною літературою й наочним приладдям;
- складність процедури одержання дозволу на організацію навчання на виробництві;
- відсутність узагальнення передового досвіду з професійної освіти кадрів на підприємствах України.

У закладах, що готують робітничі кадри для промисловості, повільно здійснюється перехід до оволодіння новими технологіями виробництва та передовим педагогічним досвідом, не залучаються до цих процесів безпосередньо роботодавці.

Висновки. Відповідно до світових тенденцій починаючи з 2004 р. на українських металургійних підприємствах спостерігається суттєве збільшення інвестицій, спрямованих на технічне та технологічне переозброєння галузі на базі передових ресурсо- та енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій.

Незважаючи на значні позитивні темпи росту капітальних інвестицій, більшість вітчизняних металургійних підприємств реалізують в основному проекти, які сприяють поліпшенню якості традиційної продукції, збільшенню обсягів виробництва на наявних потужностях, зниженню матеріало- й енергоємності виробництва, та відповідно мають безпосередній вплив на зниження собівартості продукції. При цьому широкомасштабні програми техпереозброєння й впровадження інноваційних технологій на сьогоднішній день фактично здійснює тільки "Алчевський МК",

що вже у 2010 р. дозволить підприємству впевнено конкурувати за якістю та сортаментом продукції з визнаними лідерами світової металургії.

Окремо необхідно акцентувати увагу на факторах, які за сприятливої кон'юнктури на зовнішніх ринках перебували в "сплячому стані" й істотно не впливали на результати фінансово-господарської діяльності вітчизняних металургійних підприємств, але мають системний характер і наразі, в умовах впливу на галузь загальносвітової фінансової кризи, призводять до значного зниження як попиту, так і цін на металопродукцію українських виробників.

Серед цих системних факторів слід зазначити такі:

- консервація низьких стандартів якості вітчизняної сировини, зростання цін на вітчизняну сировину до світового рівня;
- матеріалозатратність, енергоємність продукції майже в 1,5 разу вища, ніж у кращих світових виробників металу. Зокрема, чавуну – на 14%, сталі – на 30%, готового прокату – на 60%, що потребує істотної модернізації та забезпечення нового технологічного рівня виробництва, значного збільшення капіталовкладень, удосконалення інвестиційної політики;
- висока залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках: експорт українського металопрокату у 2007 р. склав 28 227 тис. т, або 74,6% загального виробництва (у 2006 р. 28 186 тис. т, або 78,1%), що призводить до значної залежності галузевої рентабельності від зовнішніх факторів. При цьому на світовому ринку значно загострюється конкуренція: частка 15 найбільших світових виробників сталі становить понад 1/3 світових обсягів виробництва, у той час як ще десять років тому вони займали близько чверті ринку. У зв'язку зі стрімким зростанням активності Китаю на ринках не тільки Південно-Східної Азії, але й Європи, склад лідерів світової металургії динамічно змінюється;
- у структурі вітчизняного експорту металопрокату велику частку займають напівфабрикати, тобто продукція з невеликою доданою вартістю, торгівля якою здійснюється на спотових ринках, особливістю яких є висока цінова волатильність та відсутність довгострокових контрактів;
- недостатній розвиток внутрішнього ринку металопродукції; також в останні роки простежуються негативні тенденції зростання обсягів імпорту металопродукції за номенклатурою, яка виробляється в Україні, що означає посилення конкуренції на внутрішньому ринку з боку виробників зі значно більшими фінансовими ресурсами та серйозними галузевими програмами державної підтримки (в основному з Росії, Туреччини та Китаю);
- низький обсяг бюджетного та приватного фінансування наукових і конструкторських досліджень, що мають галузеве та державне значення, а також відсутність важелів та можливостей державного впливу на приватний капітал у фінансуванні наукових досліджень;
- значна надмірність загальної чисельності працівників; при цьому спостерігається гострий дефіцит кваліфікованих трудових ресурсів;

- загострення соціальних проблем на регіональних ринках праці внаслідок звільнення надлишкової чисельності працівників, адже більшість металургійних підприємств є містоутворюючими.

Шляхи державного стимулювання підвищення конкурентоспроможності підприємств галузі. Загальна реалізація комплексного відновлення і модернізації основних фондів металургійної промисловості України, поліпшення інфраструктури потребує ще не менше 5 років та загальних інвестицій в розмірі понад 20,0 млрд. дол. США. Для стимулювання інноваційної активності металургійних підприємств, протягом зазначеного часу необхідно забезпечити на державному рівні:

1. Макроекономічну стабільність.
2. Прозору й послідовну політику регулювання тарифів на послуги природних монополій (електроенергія, газ, залізничні тарифи тощо).
3. Здійснення комплексу фіскальних заходів, здатних покращити умови залучення фінансових ресурсів в модернізацію виробництва. Зокрема, найбільш дієвими можуть бути такі заходи:
 - зниження податку на прибуток з 25% до 20%;
 - підвищення ролі амортизаційних відрахувань як основного і цільового джерела відновлення основних фондів, ліквідації практики завуальованого податковим законодавством вилучення з підприємств до державного бюджету коштів на ці цілі та введення прискореної амортизації основних фондів групи 3 незалежно від терміну придбання, що дозволить у найкоротші строки вивести з експлуатації зношене та застаріле обладнання. (Довідка: аналогічна податкова політика успішно практикується в країнах, які розвиваються, зокрема Китаї, Індії. В Китаї норма амортизаційних відрахувань складає в окремих галузях до 30%.);
 - внесення змін до складової частини валових витрат підприємств в частині збільшення норми щодо віднесення витрат на поліпшення основних фондів до валових витрат;
 - звільнення від сплати податку на додану вартість і єдиного митного тарифу операцій із ввезення на територію України обладнання, яке відповідає сучасним технологічним вимогам;
 - введення в податкову практику поняття інвестиційного кредиту, що передбачає звільнення від оподаткування частини прибутку, який направляється на рефінансування [2];
 - надання в розпорядження підприємств коштів, які підлягають перерахуванню у вигляді збору за забруднення навколишнього середовища.

З метою недопущення використання даних пільг для мінімізації оподаткування та забезпечення наповнення Державного бюджету України, необхідно передбачити обмеження щодо звільнення від оподаткування, зокрема: звільняти від оподаткування лише таке обладнання, яке не виробляється на території України або яке виробляється на території України, але не відповідає міжнародним сертифіка-

ційним і класифікаційним вимогам.

4. Збереження й розвиток власної наукової, науково-технічної та технологічної бази металургійної галузі.

5. Розвиток вітчизняного машинобудування, проектних і будівельно-монтажних комплексів.

Слід зазначити, що надання допомоги підприємствам для проведення технічної модернізації є характерною для розвинутих країн світу, а загалом у світі 60% інвестицій в основний капітал фінансуються за рахунок амортизаційних відрахувань [2]. Зокрема, в США за рахунок амортизаційних відрахувань фінансувалося 70% інвестицій [7], в Німеччині – 66% [5]. Єврокомісія в 1980–1992 рр. надавала допомогу європейським металургійним компаніям для проведення їх реструктуризації і технологічної модернізації, що підвищило конкурентоспроможність підприємств і зберегло робочі місця. Зазначена допомога надавалася в рамках окремо прийнятих законодавчих актів (малі "Кодекси сталі"), де обумовлювалися поставлена мета, спосіб надання допомоги та її термін.

Виходячи з вищезазначеного, можна констатувати: загалом інвестиції, здійснені металургійними підприємствами України, поки що не мають істотного впливу на основні галузеві показники по праці, формування і якість кадрового потенціалу галузі.

У сучасних умовах вплив на основні галузеві показники по праці в більшій мірі будуть мати такі фактори:

Чисельність працюючих. На галузевому ринку праці буде продовжуватися вивільнення й перерозподіл надлишкової робочої сили. Підприємства і надалі будуть активно здійснювати заходи з оптимізації (фактично – звільнення) чисельності працюючих, упорядкування штатного розкладу, реструктуризації самих підприємств. При цьому важливо врахувати досвід закордонних підприємств, згідно з яким вивільнення надлишкової чисельності персоналу ефективно тільки тоді, коли воно планується заздалегідь. Таке планування дозволяє заздалегідь визначити надлишок робочої сили, розробити відповідні заходи та альтернативні варіанти звільнення (заохочення раннього виходу на пенсію, навчання працівників для вільних і нових робочих місць, переміщення в інші підрозділи підприємства, скорочення робочого часу, сприяння в одержанні роботи на стороні тощо). Інакше звільнення персоналу супроводжуватиметься значними фінансовими втратами, зниженням мотивації й продуктивності праці. Те, наскільки цивілізовано пройнуть ці процеси, значною мірою залежить від корпоративної соціальної відповідальності підприємств, плідності їх взаємодії з органами місцевої влади та служби зайнятості.

Продуктивність праці. Визначальний вплив на темпи росту продуктивності праці будуть мати такі чинники: більшою мірою – вивільнення надлишкової робочої сили та меншою – зростання обсягів виробництва (за рахунок збільшення завантаження наявних виробничих потужностей).

Заробітна плата. Період випереджаючого темпу росту заробітної плати по відношенню до темпів росту обсягів виробництва та продуктивності праці, який мав

місце у 2004–2007 рр., фактично закінчився. Надалі питома вага заробітної плати в собівартості продукції буде залишатися в межах досягнутого рівня, при цьому в абсолютному значенні буде мати місце зростання середньої зарплати, але темпи росту зарплати не будуть перевищувати темпи росту продуктивності праці.

Напрями державної соціально-економічної політики, спрямованої на вдосконалення кадрового потенціалу галузі. Серед основних напрямів державної соціально-економічної політики з відтворення й удосконалення кадрового потенціалу галузі, його якісної підготовки слід зазначити такі:

- розробка державного стандарту професійного навчання, який максимально враховує специфіку виробництва;
- оновлення змісту, науково-методичного забезпечення навчально-виробничого процесу, створення нового покоління підручників, навчальних посібників, інших ефективних засобів навчання;
- впровадження комп'ютеризації й інформатизації, сучасного інформаційного забезпечення навчальних закладів, створення нового покоління електронних підручників;
- використання матеріально-технічної бази роботодавців за дуальною системою підготовки, впровадження існуючих інноваційних технологій виробництва у навчальний процес;
- впровадження нових економічних відносин між галуззю професійно-технічної освіти та виробничо-бізнесовою сферою: у фінансуванні ПТНЗ повинні активну участь брати підприємства, для цього державою на законодавчому рівні необхідно імплементувати економічні механізми стимулювання роботодавців;
- здійснення комплексу заходів щодо підвищення престижу працівника в суспільстві, забезпечення економічних і соціальних гарантій діяльності педагогів;
- зацікавлення молоді в опануванні робітничих професій, які вкрай необхідні галузевому ринку праці, шляхом: розгортання широкомасштабної інформаційно-роз'яснювальної роботи; організації тісного діалогу з підприємствами; забезпечення працівників гідними умовами праці та відповідною заробітною платою.

Профорієнтаційна робота в поєднанні з дефіцитом кваліфікованих працівників потребує розробки системи кадрової політики з чітким визначенням її мети, завдань і пріоритетів, яка б сприяла успішній взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, державної служби зайнятості населення, соціальних партнерів, навчальних закладів, громадськості і батьків.

-
1. Атлас професий / Фонд "Ин-т экономики и соц. политики". – Вып. 1. – М., 2005.
 2. Бень Т. Методологічні підходи до формування власних інвестиційних ресурсів підприємства / Т. Бень, Я. Лоскутова // Економіка України. – 2003. – № 10. – С. 11–16.

3. *Крупка М. І.* Фінансові інструменти державного регулювання та підтримки інноваційної сфери // *Фінанси України*. – 2001. – № 4. – С. 77–84.
4. *Онiкієнко В. В.* Розвиток ринку праці України : тенденції та перспективи / Онiкієнко В.В., Ткаченко Л.Г., Ємельяненко Л.М. ; за ред. В.В. Онiкієнка. – К. : Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2007. – 286 с.
5. *Орлов П.* Государственная амортизационная политика и ее отражение в стандартах бухгалтерского учета / П. Орлов, С. Орлов // *Экономика Украины*. – 2001. – № 3. – С. 30–34.
6. *Пешко А. В.* Інноваційна діяльність як необхідна складова інвестування / А.В. Пешко, А.В. Назаренко // *Економіка пром-сті*. – 2006. – № 2. – С. 14–18.
7. *Полуянов В. П.* Амортизационные отчисления как источник воспроизводства основных фондов / В.П. Полуянов // *Економіка пром-сті*. – 2004. – № 1. – С. 125–133.
8. Соціальний розвиток України : сучасні трансформації та перспективи / С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Кучеренко та ін. / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАНУ Б.М. Данилишина. – 2-е вид. доповн. і переробл. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 348 с.
9. Структурні зміни у промисловості України : стан та пріоритетні напрямки : моногр. / О.І. Амоша, Ю.В. Макогон, Л.О. Збаразька та ін. / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2004. – 180 с.
10. *Ткаченко А.М.* Інвестиційні аспекти підвищення конкурентоспроможності економіки / А.М. Ткаченко // *Економіка пром-сті*. – 2007. – № 2. – С. 107–112.
11. *Федулова Л.І.* Оцінка впливу інноваційної активності промислових підприємств на соціально-економічний розвиток регіонів України / Л.І. Федулова // *Економіка пром-сті*. – 2006. – № 1. – С. 109–118.
12. Шляхом європейської інтеграції : стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) / авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. ; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.